

พระธรรมเทศนา

โดย

เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร

เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร

ในวันเฉลิมพระชนมพรรษา 5 ธันวาคม 2530

และ

วันรัชมังคลาภิเษก 2 กรกฎาคม 2531

คำนำ

วันที่ 5 ธันวาคมพุทธศักราช 2530 เป็นมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ครบ 5 รอบพระนักษัตร 60 พระพรรษาบริบูรณ์ วันที่ 2 กรกฎาคมพุทธศักราช 2531 เป็นมหามงคลสมัยอีกวาระหนึ่งที่ปวงชนชาวไทยได้แสดงออกซึ่งความชื่นชมโสมนัสสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ และเทิดทูนความจงรักภักดีสูงสุดถวายแด่พระองค์ในพิธีรัชมังคลาภิเษก ทรงครองราชย์ยืนนานกว่าพระเจ้าแผ่นดินทุกพระองค์ที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารของประเทศไทย คือ นานกวา 42 ปี 22 วัน

ทานเจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร ได้แสดงพระธรรมเทศนาในมหามงคลสมัยทั้งสองครั้ง ครั้งแรกตรงกับวันพระ 15 ค่ำ แสดงพระธรรมเทศนาเป็นปกติแก่พระภิกษุสามเณรและอุบาสกอุบาสิกา ณ อุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร เรื่อง "ธรรมปีติดื่มธรรมถวายพระพร" ครั้งที่สองแสดงพระธรรมเทศนา ทุลลภกถาในการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทานถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

ข้าพเจ้าเห็นวาพระธรรมเทศนาทั้งสองครั้งในกาลอันประเสริฐหาได้ยากยิ่งนี้ เข้าใจได้ง่าย และจะเป็นประโยชน์อยางยิ่งแก่ผู้ปฏิบัติ จึงได้ไปกราบนมัสการทานเจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวรขออนุญาตพิมพ์เป็นธรรมบรรณาการแดทานที่เคารพนับถือในโอกาสทำบุญวันเกิดครบ 5 รอบของข้าพเจ้า ทานเจ้าพระคุณได้กรุณาอนุญาตและมอบต้นฉบับให้ ข้าพเจ้าขอกราบนมัสการขอบพระคุณทานเจ้าพระคุณฯ ไว้ ณ โอกาสนี้ และหวังวาด้วยอานุภาพแหงพระธรรมจะทำให้ทุกทานมีจิตผองใสเบิกบาน และเจริญในธรรมตามผลแหงการพากเพียรลงมือปฏิบัติธรรมนั้นยิ่ง ๆ ขึ้นไป

เสริมศรี สินธวานนท์

1 ซอยเสนานิคม 1 พหลโยธิน
บางเขน กทม 10900
10 สิงหาคม 2531

ธรรมปีติ ดื่มธรรมถวายพระพร

พระธรรมเทศนา

ของ

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน)

ณ อุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร

๕ ธันวาคม ๒๕๓๐



นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
ธมฺมปีติ สุขํ เสติ วิปฺปสนฺเนน เจตสา
อริยปฺปเวทิเต ธมฺเม สทา รมติ ปณฺฑิโตติ

บัดนี้ จักแสดงศาสนธรรม ธัมมะคือคำสั่งสอนของสมเด็จพระบรมศาสดา เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แห่งการฟังธรรม ตามสมควรแก่วันธรรมสวนะ อันเวียนมาถึงเข้า

ศาสนธรรม ธัมมะคือคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือเรียกว่าพุทธศาสนา กล่าวโดยสรุปมี ๓ ข้อ คือ

สพฺพปาปสฺส อกรณํ **การไม่ทำบาปทั้งปวง**
กุสลสฺสูปสมฺปทา **การทำกุศลให้ถึงพร้อม**
สจิตฺตปริโยทปนํ **การชำระจิตของตนให้ผ่องใส**
เอตํ พุทฺธาน สาสนํ **นี้เป็นพุทธศาสนาคือคำสอนของพระผู้ตรัสรู้ทั้งหลาย**

พุทธศาสนาเมื่อกล่าวโดยสรุป จึงสอนให้ปฏิบัติ ๓ ข้อ ไม่ทำบาปทั้งปวง คือไม่ทำความชั่วทั้งปวง ทำกุศลให้ถึงพร้อม คือทำความดีให้ถึงพร้อม และชำระจิตใจของตนให้ผ่องใส คือให้บริสุทธิ์ พระพุทธเจ้าได้ตรัสจำแนกแจกแจงไว้พร้อมเสร็จ ว่าอะไรคือบาป ความชั่ว อะไรคือกุศล ความดี เช่นที่ตรัสสอนเอาไว้ว่า บาปคือความชั่วนั้นได้แก่ความประพฤติเบียดเบียนตนและผู้อื่นให้เดือดร้อนทางกาย ทางวาจา ทางใจ ทางกายคือฆ่าเขาบ้าง ลักของเขาบ้าง ประพฤติผิดในกามบ้าง ทางวาจาคือพูดเท็จบ้าง พูดส่อเสียดบ้าง พูดคำหยาบบ้าง พูดเพ้อเจ้อเหลวไหลบ้าง ทางใจคือคิดโลภอยากได้ของ ๆ ผู้อื่นมาเป็นของ ๆ ตน พยาบาท มุ่งร้ายปองร้ายเขา และมิจฉาทิฏฐิ ความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม คือเห็นว่าทำบาปไม่เป็นอันทำ ทำบุญไม่เป็นอันทำ คือไม่มีบุญ ไม่มีบาป ทำบาปไม่เป็นบาป ทำบุญไม่เป็นบุญ และเห็นว่าผลต่าง ๆ ที่ได้รับเป็นความสุขเป็นความทุกข์ต่าง ๆ เป็นอุปกรณ์แห่งสุขแห่งทุกข์ต่าง ๆ ไม่ใช่เกิดจากบาปบุญที่ทำเอาไว้ แต่เกิดจากการแสวงหาโดยไม่เลือกทาง ให้ได้มาเท่านั้น และเกิดจากความสบเหมาะดั่งที่เรียกว่าเป็นโชค ไม่มีบุญไม่มีบาปมาเป็นเหตุอำนวยให้ได้ และเห็นว่าบาปบุญไม่มี มารดาบิดาไม่มี คือหมายความว่าไม่มีคุณ เกิดสืบกันมาตามธรรมชาติธรรมดาของสัตวโลกเหมือนอย่างเรือน้อยพ่วงเรือใหญ่ มากันตามธรรมดาโลก

สมณพราหมณ์เช่นภิกษุสามเณร หรือผู้ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต่าง ๆ ไม่มี คือไม่บังเกิดผลอะไร ความเห็นดังกล่าวนี้เป็น **มิจฉาทิฏฐิ** คือเห็นผิด การกระทำทางกาย ทางวาจา ทางใจเป็น **มิจฉาทิฏฐิ** ตามที่กล่าวมานี้ ชื่อว่าเป็นบาปคือความชั่วบังเกิดขึ้นจาก **อกุศลมูล** รากเหง้าแห่งความชั่วทั้งหลาย คือกิเลสเครื่องเศร้าหมองใจ อันเป็นความโลภบ้าง ความโกรธบ้างความหลงบ้าง ความชั่วทั้งปวงนี้เรียกว่าบาป เพราะว่าให้ผลเป็นความทุกข์ในปัจจุบันบ้าง ในภายหน้าบ้าง ในปัจจุบันก็เป็นเหตุให้เกิดความเดือดร้อน อยู่ด้วยกันไม่เป็นสุข ดังจะพึงเห็นได้ว่า อยู่ด้วยกันเป็นหมู่ ตั้งแต่ในครอบครัวหนึ่งขึ้นไป หากว่าบุคคลในหมู่ทำบาป เช่นลักขโมย พ่อแม่ก็ลักขโมยกันและกันลูกก็ลักขโมยพ่อแม่ อยู่บ้านใกล้เรือนเคียงกันก็ลักขโมยกันดังนี้ก็ทำให้อยู่ไม่เป็นสุข เป็นความเดือดร้อนในปัจจุบัน ทั้งจะให้บังเกิดโทษเป็นความผิดทางอาญาแผ่นดินอีกส่วนหนึ่ง ความทุกข์ในปัจจุบันที่ได้รับนี้ เมื่อทุกคนมองดูให้กว้างแล้วจะมองเห็นได้ ก่อความชั่วขึ้นเมื่อใดก็ทำให้เกิดความทุกข์เดือดร้อนขึ้นเมื่อนั้น

พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนวางไว้เป็นพุทธศาสนา ว่าให้ละบาปคือความชั่ว และข้อต่อมาก็ตรัสสอนให้ทำกุศลคือความดีอันตรงกันข้าม คือประพฤติงดเว้นจากทุจริตดังกล่าวทางกายทางวาจาทางใจ มี **สัมมาทิฏฐิ** คือความเห็นชอบ เห็นว่าทำบาป

ก็เป็นบาป ทำบุญก็เป็นบุญ มีบุญมีบาปและมีผลของบุญบาป บุญก็ให้ผลดี บาปก็ให้ผลชั่ว มีมารดาบิดา คือมารดาบิดามีคุณจริง ไม่ใช่ว่าอาศัยกันเกิดมาตามธรรมดาโลกเท่านั้น มารดาบิดาท่านยังเป็นผู้มีพระคุณ เช่นมีเมตตากรุณาต่อบุตรธิดา บำรุงเลี้ยงบุตรธิดามาด้วยดี กุศลที่ทำต่าง ๆ ก็ให้ผล เป็นสิ่งที่มีอยู่ สมณพราหมณ์คือบุคคลผู้ประพฤติชอบ ตลอดถึงบุคคลผู้ประพฤติธรรมทั่วไปก็มีอยู่ เป็นผู้ที่พึงนับถือ เป็น **สัมมาทิฏฐิ** คือความเห็นชอบ และเมื่อมาปฏิบัติตน งดเว้นจากบาปอกุศลทุจริตต่าง ๆ มีความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม และประ-พฤติเกื้อกูลกันและกัน ปฏิบัติตนในทางที่ถูกที่ชอบ สิ่งใดที่เป็นกรณียะคือกิจที่พึงทำ คือเป็นเครื่องเกื้อกูลกันและกันให้เกิดความสุข ก็ตั้งใจกระทำกิจอันนั้น ไม่เพิกเฉยทอดธุระ อย่างนี้เป็นการทำกุศลให้ถึงพร้อม คือกระทำความดีให้ถึงพร้อมนั่นเอง

และทั้ง ๒ ข้อนี้ก็เนื่องมาจากจิตใจเป็นสำคัญ ถ้าจิตใจร้าย ร้ายด้วยโลภ ร้ายด้วยโกรธ ร้ายด้วยหลง ก็จะทำให้ทำบาปคือความชั่ว ไม่ทำกุศลคือความดี แต่เมื่อจิตใจดี ย่อมจะนำให้ละบาปคือความชั่ว ให้ทำบุญคือความดี เพราะฉะนั้นการอบรมจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาดจึงเป็นข้อสำคัญ ใจนั้นเมื่อเป็นใจร้าย ก็เพราะประกอบด้วยกิเลสเครื่องเศร้าหมอง คือความโลภ ความโกรธ ความหลง หรือตัณหาความดิ้นรนทะยาน

อยากไปในทางที่ผิดต่าง ๆ เพราะฉะนั้น การชำระใจให้บริสุทธิ์ จึงหมายความว่าชำระกิเลสเครื่องเศร้าหมองของใจ คือความโลภ ความโกรธ ความหลง หรือตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก ไปในทางผิดต่าง ๆ ดังกล่าวนั้น เหมือนอย่างว่าร่างกายสกปรกด้วยเหงื่อไคลและสิ่งสกปรกต่าง ๆ ก็อาบน้ำชำระกายให้บริสุทธิ์ ให้สะอาด เพราะฉะนั้น เมื่อจิตใจร้ายเทียบได้กับสกปรก ไม่สะอาดด้วยกิเลสคือเครื่องเศร้าหมอง อันเปรียบเหมือนอย่างเหงื่อไคลและสิ่งไม่สะอาดต่าง ๆ จึงเป็นสิ่งที่ทุกคนควรจะต้องทำให้สะอาดผ่องใส ไม่ปล่อยจิตใจเก็บเอากิเลสคือเครื่องเศร้าหมอง อันเทียบกับของไม่สะอาด ของสกปรกเหล่านั้น หมักหมมพอกพูนเอาไว้ เหมือนอย่างต้องอาบน้ำจิตใจกันอยู่ คนเรานั้นต้องอาบน้ำชำระร่างกายกันอยู่วันละ ๑ ครั้ง ๒ ครั้ง ๓ ครั้ง หรือมากครั้ง สุดแต่ว่าจะรู้สึกว่าร่างกายสกปรกด้วยเหงื่อไคลและเครื่องไม่สะอาดต่าง ๆ เมื่อไรเพียงไร จิตใจก็เหมือนกัน ทุกคนควรจะต้องมาพิจารณา อาบน้ำให้จิตใจวันหนึ่ง ๑ ครั้ง ๒ ครั้ง ๓ ครั้งเป็นต้น หรือว่าสุดแต่เมื่อสิ่งสกปรกมาบังเกิดขึ้นแก่จิตใจเมื่อไหร่ ก็ต้องอาบน้ำชำระจิตใจเมื่อนั้น เพราะว่าอันเครื่องสกปรกของจิตใจที่เรียกว่ากิเลสนั้นทุกคนได้ปล่อยหมักหมมทิ้งเอาไว้ในจิตใจตัวเองไม่ใช่น้อย เพราะโดยมากนั้นไม่สนใจที่จะมาอาบน้ำ ชำระจิตใจให้แก่ตัวเอง สนใจแต่ในการที่จะบริหารร่างกายภายนอก อาบน้ำ

ให้แก่ร่างกายที่เป็นภายนอก เพราะฉะนั้น จึงได้ปล่อยให้บรรดากิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งหลายมานอนจมหมักหมมอยู่เป็นอันมาก เหมือนอย่างว่าร่างกายที่รับเชื้อโรคเข้ามา แต่บุคคลก็ไม่ตรวจตรา ไม่รักษา เชื้อโรคที่เข้ามาสู่ร่างกายนั้นก็มาตั้งถิ่นฐานอยู่ในร่างกาย ขยายตัวเติบโต ทำลายสุขภาพของร่างกายไปโดยลำดับ จนถึงเมื่อปรากฏความเจ็บป่วยขึ้นมาในภายนอก ซึ่งเป็นอาการของโรค ต้องให้หมอตรวจ บางทีก็รักษาได้ บางทีก็มากเสียแล้ว รักษาไม่ได้ เพราะว่าโรคในร่างกายนั้นมีกำลังแรงกล้าเป็นอันตราย จิตใจก็เหมือนกัน เมื่อปล่อยให้เครื่องเศร้าหมองเหล่านี้เข้ามานอนจมหมักหมมอยู่ดังกล่าว มากเข้า ๆ ก็เป็นอันตราย ดังจะพึงเห็นได้ว่า ปรากฏอาการของ **โรคกิเลส** ทำให้เป็นคนที่มีนิสัยโลภอยากได้ของใครต่อใคร เอาแต่ใจของตัวเป็นประมาณ เมื่ออยากได้แล้วต้องเอาให้ได้ เรียกว่าลุอำนาจของความโลภ หรือว่ามักจะโกรธหุนหันพลันแล่น แสดงอาการโกรธเกรี้ยวกราดออกมาอยู่เนืองนิตย์แม้ในเหตุเล็กน้อย เรียกว่าลุอำนาจของความโกรธ หรือว่าหลงใหลใฝ่ฝันในสิ่งโน้นในสิ่งนี้ ในความจะเป็นอย่างนั้น ในความจะเป็นอย่างนี้ มัวเมาหลงสติหลงปัญญาของตัวเอง คือไม่ใช้สติไม่ใช้ปัญญา เรียกว่าตกอยู่ในอำนาจของความหลง จิตใจจึงกลายเป็นจิตใจที่ร้าย เป็นจิตใจที่ไม่ดี เพราะเหตุว่าไม่ได้อาบน้ำชำระจิตใจกันอยู่ทุกวัน

เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมก็พึงตั้งใจปฏิบัติในข้อ ๑ คือ ไม่ทำบาปความชั่วทั้งปวง ข้อ ๒ ทำกุศลคือความดีทั้งปวง และ ต้องปฏิบัติในข้อ ๓ คือคอยชำระจิตใจของตัวให้บริสุทธิ์ผ่องใส และในการชำระร่างกายนั้น ปกติก็มักจะมีการอาบน้ำกัน ตอนเช้าบ้าง ตอนเย็นบ้าง หรือว่าเวลาเดียว ในเมื่อร่างกาย ไม่ได้มีเหงื่อไคลหมักหมมด้วยสิ่งสกปรกมากนัก การชำระ จิตใจก็เหมือนกัน ก็ต้องปฏิบัติชำระกันอยู่ เช่นในเวลาเช้า ในเวลาเย็น หรือในเวลาค่ำ วันละ ๒ ครั้งก็เป็นการดี แต่ถ้า หากว่าร่างกายนี้ต้องทำงาน มีเหงื่อไคลสกปรก หรือว่าต้องถูก สิ่งสกปรกในการเดินทางหรือในการประกอบการงานมา เปรอะเปื้อน เมื่อเสร็จจากธุรกิจแล้วก็ต้องอาบน้ำกันชำระ ร่างกาย ไม่เลือกว่าจะเป็นเวลาเช้าเป็นเวลาเย็น จิตใจก็เหมือน กัน เมื่อเกิดสกปรกเมื่อใดก็ต้องชำระกันเมื่อนั้น เช่นว่าเมื่อเกิด ความโลภอยากได้ขึ้นมาในสิ่งที่ไม่ควรจะได้ ในสิ่งที่เป็นของ ๆ เขา ไม่ใช่เป็นของ ๆ ตน ก็ต้องปฏิบัติชำระความโลภให้สงบ ไปเสีย เมื่อเกิดความโกรธขึ้นเมื่อใด จะเป็นเวลาเช้า เวลาบ่าย หรือเวลาเที่ยง เวลากลางคืนหรือเวลาไหนก็ตาม ก็ต้องปฏิบัติ ชำระจิตใจ คือสงบความโกรธเสียในขณะนั้น เมื่อเกิดความ หลงขึ้น ก็ให้มาพิจารณาดูใจว่าเกิดความหลงหรือเปล่า เมื่อ พิจารณาดูใจให้เป็นตัวสติขึ้นมาแล้ว ก็ย่อมจะได้ปัญญารู้ตัวว่า หลงหรือไม่หลง จะทำให้มีสติยับยั้ง ก็เป็นการปฏิบัติชำระ

ความหลงในขณะนั้น คือเรียกว่าการปฏิบัติธรรมนั้น เมื่อบังเกิดอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของกิเลสโลภโกรธหลง และเกิดกิเลสโลภโกรธหลงขึ้นเมื่อใด ก็ชำระจิตใจเมื่อนั้น คือต้องคอยชำระอารมณ์ สงบอารมณ์นั้นเสีย สงบความโลภความโกรธความหลงเสีย การปฏิบัติธรรมจึงต้องปฏิบัติอยู่เสมอดังที่กล่าวมาแล้ว ไม่มีจำกัดเวลาว่าเมื่อนั่นเมื่อนี่ แต่โดยปกตินั้นหากว่าชำระจิตใจของตัวให้บริสุทธิ์กันเสียทีหนึ่ง ตอนเย็นก่อนนอนก็ทีหนึ่ง เหมือนดังอาบน้ำให้สะอาด แต่ว่าอาบใจให้สะอาดตอนเช้าทีหนึ่ง อาบน้ำให้สะอาด อาบใจให้สะอาดเสียทีหนึ่งเรียกว่าเป็นปกติ เหมือนดังทำวัตรเช้า ทำวัตรค่ำ ทำวัตรเย็นและนอกจากนี้ จิตใจสกปรกขึ้นเมื่อใด ก็ต้องชำระ ก็ต้องอาบจิตใจกันเมื่อนั้น เหมือนดังร่างกายสกปรกขึ้นเมื่อใด ก็ต้องอาบน้ำก็ต้องล้างกันเมื่อนั้น นี่เป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติอยู่เสมอดั่งนี้ดูจิตใจของตัวเป็นประมาณ เมื่อจิตใจร้ายขึ้นมา สกปรกกันขึ้นมา ก็ต้องชำระกันเมื่อนั้น ไม่ว่าจะเป็นเวลาไหนจะต้องชำระทันที ถ้าไม่เช่นนั้นแล้ว จิตใจก็จะลุอำนาจของโลภของโกรธของหลงซึ่งเป็นตัวสกปรกนั้น และเมื่อเป็นดั่งนี้แล้ว ก็จะกลายเป็นประกอบบาปคือความชั่ว ละกุศลซึ่งเป็นตัวความดี ฉะนั้นการชำระจิตใจจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุด

ในการชำระกายนั้นต้องใช้น้ำที่สะอาดชำระ ในการชำระจิตใจหรืออาบจิตใจนั้น ก็ต้องใช้ธัมมะอันได้แก่ **คุณธรรม**

ดังที่เราสวดมนต์กันอยู่เมื่อเป็นเด็กว่า "**ธัมมะคือคุณากร**" ธัมมะคือบ่อเกิดของคุณคือเครื่องเกื้อกูลต่าง ๆ ต้องอาศัยน้ำคือธัมมะที่เป็นอาการบ่อเกิดแห่งคุณคือเครื่องเกื้อกูล เป็นต้นว่าต้องอาศัยศีล ความตั้งใจงดเว้นจากสิกขาบทบัญญัติที่พระ-พุทธเจ้าได้ทรงห้ามเอาไว้ เช่นศีล ๕ หรือว่าศีลกรรมบถ เว้นจากฆ่า เว้นจากลัก เว้นจากประพฤติผิดในกาม ทางกาย เว้นจากพูดเท็จ เว้นจากพูดส่อเสียด เว้นจากพูดคำหยาบ เว้นจากพูดเพ้อเจ้อเหลวไหล นี่ทางวาจา เว้นจากความโลภเพ่งเล็งเอาของผู้อื่นมาเป็นของตน เว้นจากพยาบาทปองร้าย และมี **สัมมาทิฏฐิ** คือความเห็นชอบ เท่ากับเว้นจาก **มิจฉาทิฏฐิ** มาตั้งอยู่ในความเห็นชอบ นี้เป็น**ศีล** ต้องหัดใจให้เป็นผู้สามารถงดเว้นได้ดังที่กล่าวมานี้ จากบาปที่จะกระทำทางกายทางวาจาทางใจ หรือจากความชั่วที่จะพึงกระทำทางกายทางวาจาทางใจ และปฏิบัติใน **สมาธิ** คือทำจิตให้ตั้งมั่นอยู่ในธรรมคือส่วนกุศลที่เป็นความดีทั้งหลาย เช่นหัดใจให้ตั้งมั่นอยู่ใน **เมตตา** ความรักใคร่ปรารถนาให้เป็นสุข ไม่โกรธพยาบาท ใน **กรุณา** ความคิดช่วยให้พ้นทุกข์ ไม่เบียดเบียน ปรากฏเป็นความสงสารความเอ็นดู **มุทิตา** ความพลอยยินดีในความสุขความเจริญของผู้อื่น ไม่ริษยา และ **อุเบกขา** ความวางใจมัธยัสถ์เป็นกลาง ไม่ลุอำนาจของอคติ ปล่อยวางใจได้ให้เป็นปกติ มีความยุติธรรม เมตตานี้เป็นเครื่องอาบจิตใจให้บริสุทธิ์จากโทสะพยาบาท

และจากความสิเน่หาด้วย กรุณานั้นเป็นเครื่องอาบใจให้บริสุทธิ์สะอาดจากวิหิงสา ความคิดเบียดเบียน และความโทมนัสด้วย มุทิตานั้นเป็นเครื่องชำระจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาดจากความริษยา และความโสมนัสกระหยิ่มอยากจะได้ด้วย อุเบกขานั้นเป็นเครื่องอาบจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาดจากความยินดียินร้าย และจากความหลงไม่รู้ตามความเป็นจริงด้วย เพราะฉะนั้น จึงจะต้องอบรม **พรหมวิหารธรรม** ทั้ง ๔ นี้ ธัมมะเป็นเครื่องอยู่ของพรหม คือผู้ใหญ่ มีเมตตาเป็นต้นนี้ ปลูกฝังให้มีอยู่ในจิตใจ เมื่อโทสะพยาบาทเกิดขึ้นเมื่อใด ก็เอาเมตตาเข้าดับเข้าอาบทันที ความคิดเบียดเบียนมีเมื่อใด ก็เอากรุณาเข้าอาบน้ำชำระจิตทันที ริษยาเกิดขึ้นเมื่อใด ก็เอามุทิตามาชำระอาบจิตทันที ความยินดีความยินร้ายความลำเอียงความไม่ยุติธรรมเกิดขึ้นเมื่อใด ก็เอาอุเบกขาซึ่งเป็นตัวความยุติธรรม ปลงใจลงไปในกรรม ว่าทุกคนมีกรรมเป็นของ ๆ ตน ใครทำดีก็ได้ดี ทำชั่วก็ได้ชั่ว ก็ให้เขาดีเขาชั่วไปตามกรรมของเขา ไม่ว่าจะเป็นคนใกล้ชิดหรือคนห่างไกล มีความยุติธรรมเสมอกันหมด ชั่วเป็นชั่ว ดีเป็นดี ไม่สับปลับกัน เพราะใจคนนั้น ถ้าใจตัวเองสับปลับตัวเอง ถือคนดีเป็นคนชั่ว ถือคนชั่วเป็นคนดี แม้โดยไม่รู้ เมื่อมีอุเบกขาปลงลงได้ในกรรม พิจารณาแล้วก็จะรู้ได้ว่าอะไรดี อะไรชั่ว ใครดีใครชั่ว ปฏิบัติให้ถูกต้องและยุติธรรม เมื่อรู้สึกว่าใจจะลำเอียงขึ้นเมื่อใด ก็เอาอุเบกขาเข้าดับ เข้าอาบใจทันที

ใจก็จะบริสุทธิ์สะอาด ใจที่บริสุทธิ์สะอาดที่เป็นใจดังนี้เอง ชื่อว่าเป็น **ใจที่ดื่มธัมมะ** เหมือนอย่างบุคคลเมื่อมีความกระหาย ก็ดื่มน้ำแก้กระหาย ความกระหายซึ่งเป็นความเดือดร้อนทางกายก็ดับไป จิตใจนี้เมื่อเป็นจิตใจที่ร้ายดังที่กล่าวมา ก็เป็นจิตใจที่รุ่มร้อน ดิ้นรนไม่สงบ เพราะฉะนั้น เมื่อมาดื่มธัมมะ ดื่มเมตตา ดื่มกรุณา ดื่มมุทิตา ดื่มอุเบกขา ใจก็บริสุทธิ์ สะอาดจากกิเลสที่ร้ายกาจเหล่านี้ เมื่อเป็นดังนี้ จิตใจที่กระหายรุ่มร้อนก็กลายเป็นจิตใจที่สงบเย็นมีความสุข ใจก็ผ่องใส เพราะฉะนั้นจึงได้มีพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า "**ธมฺมปีติ สุขํ เสติ วิปฺปสนฺเนน เจตสา ผู้ที่มีใจผ่องใสแล้ว ดื่มธรรมที่เรียกว่าธรรมปีติ ย่อมอยู่เป็นสุข อริยปฺปเวทิเต ธมฺเม สทา รมติ ปณฺฑิโต บัณฑิตย่อมรื่นรมย์ ในธรรมที่พระอริยเจ้าประกาศไว้แล้วทุกเมื่อ**" ดังนี้ คือว่าการที่จะดื่มธัมมะได้ ให้มีความสุขในธรรมได้ดังกล่าว ทุกคนผู้ที่ดื่มธัมมะนั้นก็จะต้องมีความรื่นรมย์ในธัมมะที่พระ-อริยเจ้าประกาศแล้ว ชอบธัมมะเหมือนอย่างคนที่กระหายน้ำก็ต้องรื่นรมย์ในน้ำ คือว่าชอบน้ำ ชอบน้ำดื่มจะดื่มน้ำ ถ้าหากว่าเกลียดน้ำก็ย่อมจะไม่ดื่มน้ำ เมื่อไม่ดื่มน้ำก็แก้กระหายไม่ได้ ฉันใดก็ดี คนที่มีจิตใจรุ่มร้อนกระวนกระวายไม่สงบ เพราะความร้ายของใจคือตัวกิเลส ถ้าหากว่าเกลียดธัมมะ ไม่ดื่มธัมมะก็ไม่มีอะไรจะมาชำระใจให้สะอาดได้ จะเอาโลภชำระโลภ โกรธชำระโกรธ หลงชำระหลงนั้น ก็ยิ่งเพิ่มโลภโกรธหลง

มากขึ้นอีก ทำจิตใจให้สกปรกมากขึ้นอีก เหมือนอย่างว่าโลภขึ้นมาอยากจะได้อะไรก็ต้องได้ ก็เรียกว่าเอาความโลภมาดับมาชำระโลภ โกรธขึ้นมาอยากจะทำร้ายใครก็ทำร้ายเขา ครั้นทำร้ายเขาแล้วก็พอใจ ก็เรียกว่าเอาความโกรธมาชำระความโกรธ หลงขึ้นมาก็จะต้องได้ จะต้องปฏิบัติไปตามที่หลง ก็เรียกว่าเอาความหลงมาชำระความหลง ก็ยิ่งเพิ่มโลภเพิ่มโกรธเพิ่มหลงมากขึ้น เพิ่มความสกปรกของใจมากขึ้น ยิ่งร้ายมากขึ้น แต่ถ้าหากว่าเอาธัมมะมาชำระดังที่กล่าวมาแล้ว จะชำระสิ่งที่สกปรกของใจออกไป แต่ว่าจะต้องไม่เกลียดธัมมะ จะต้องรื่นรมย์ จะต้องชอบธัมมะ

เพราะฉะนั้น บุคคลที่ชอบธัมมะ ไม่เกลียดธัมมะ รื่นรมย์ในธัมมะ จะต้องเป็นบัณฑิต คือเป็นผู้ที่มีปัญญา รู้จักธัมมะ รู้จักประโยชน์ของธัมมะ รู้จักคุณของธัมมะ และปฏิบัติธัมมะ อันนี้เป็นข้อสำคัญ ถ้าเป็นพาลเสียแล้วเกลียดธัมมะ เป็นบัณฑิตจึงจะชอบธัมมะ เมื่อเป็นพาลเกลียดธัมมะก็ไม่ดื่มธัมมะ ดื่มโลภดื่มโกรธดื่มหลงกันเรื่อยไป ใจก็ยิ่งร้ายเรื่อยไป แต่เมื่อเป็นบัณฑิตมีปัญญา จึงจะชอบธัมมะ ดื่มธัมมะ ก็เป็นอันว่าชำระจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาดยิ่งขึ้น ๆ จนถึงเป็นอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้น การปฏิบัติดั่งนี้แหละชื่อว่าเป็นการปฏิบัติพุทธศาสนาโดยตรง เพราะฉะนั้น จึงขอเชิญชวนให้ทุก ๆ ท่านพากันเป็นบัณฑิต อย่าเป็นพาล คืออย่าเกลียดธัมมะ เกลียดธัมมะเป็นพาล แต่ถ้า

ชอบธัมมะ รักธัมมะ จึงเป็นบัณฑิต และก็ **ขอให้พร้อมกันปฏิบัติธัมมะ** คือปฏิบัติอยู่ในศีล ในสมาธิ ในปัญญา ดังที่แสดงมา **และพร้อมกันดื่มธัมมะ** เหมือนดังดื่มถวายพระพรสมเด็จ-บรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ซึ่งเจริญพระชนมพรรษาบรรจบครบ ๕ รอบ ๖๐ พระพรรษาบริบูรณ์ในวันนี้ จึงขอให้เราทั้งหลายได้พร้อมกัน **ดื่มธัมมะถวายพระพร** โดยนัยที่แสดงมาโดยทั่วกัน อธิษฐานจิตน้อมถวายขอให้สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้ทรงพระ-คุณอันประเสริฐ ทรงพระเจริญด้วยสรรพสิริสวัสดิพิพัฒน-มงคลทุกประการ พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าพระบรม-ราชินีนาถ พระราชโอรสธิดา ให้เสด็จสถิตอยู่เป็นนาถรัตนคือที่พึ่งอันประเสริฐแห่งพสกนิกร ประเทศชาติ ประชาชนชาวไทยทั้งหมดตลอดจิรัฏฐิติกาล เทอญ.

พระธรรมเทศนาทุลลภกถา

ในการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ทักษิณานุปทาน ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ในพระบรมมหาราชวัง

ในพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก

วันเสาร์ที่ ๒ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑

เวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๐ นาที

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

เทฺวเม ภิกฺขเว ปุคฺคลา ทุลฺลภา โลกสฺมึ กตเม เทฺว โย จ ปุพฺพการี โย จ กตญฺญูกตเวที อิเม โข ภิกฺขเว เทฺว ปุคฺคลา ทุลฺลภา โลกสฺมินฺติ

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนา ฉลองพระเดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมี อนุรูปพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทานถวาย พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเป็นพระราชพิธีเบื้องต้นแห่งพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก อนุโลมตามราชประเพณีเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำรงรัชยืนยาวยิ่งกว่าพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์อันมีปรากฏในพระราชพงศาวดาร

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลรัชมงคล เมื่อปีที่ทรงครองราชย์ครบ ๔๐ ปีในปีพุทธศักราช ๒๔๕๐ เท่ากับปีครองราชย์ของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ แห่งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งได้ทรงครองราชย์ยาวนานที่สุดในพระราชพงศาวดาร ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้กำหนดพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก ในปีถัดมา คือปีพุทธศักราช ๒๔๕๑ เฉลิมพระเกียรติ ทรงดำรงรัฐสีมายืนยาวยิ่งกว่า และต่อมาอีก ๒ ปี ได้เสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๕๓ รวมเวลาที่ทรงครองราชย์ (ตามรายงานของกรมศิลปากร) ๔๒ ปี ๒๒ วัน ยืนยาวยิ่งกว่าพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ที่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร

บัดนี้ สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงครองราชย์ยืนนาน ๔๒ ปี ๒๒ วัน เท่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในวันที่ ๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑ และจะยืนนานกว่า ในวันที่ ๒ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑ คือวันนี้เป็นต้นไป เนื่องด้วยทรงตระหนักพระราชหฤทัย ในความจงรักภักดีของพระบรมวงศานุวงศ์ รัฐบาล ข้าราชการฝ่ายทหาร พลเรือน และพสกนิกรชาวไทยทั้งปวง ซึ่งระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณที่ได้ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจเพื่อแผ่นดินและประชาชนมาถึงปีที่ ๔๓ พากันชื่นชมนิยมยินดีว่า เสด็จดำรงรัฐสีมายืนยาวยิ่งกว่าสมเด็จพระมหากษัตริย์พระองค์ใดในอดีตที่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร หรือแม้ในตำนานหรือพงศาวดารอื่นที่มีหลักฐานแน่นอน และมีสมานฉันท์พร้อมกันจัดงานเฉลิมพระเกียรติสนองพระเดชพระคุณ ทั้งขอพระราชทานให้ทรงกำหนดงานพระราชกุศลและพระราชพิธีรัชมังคลา-

ภิเษกอนุโลมตามราชประเพณีเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้กำหนดพระราชกุศลทักษิณานุปทานและพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก ย่อเข้าเพียง ๓ วัน คือ วันที่ ๒ กรกฎาคม พระราชพิธีทักษิณานุปทาน วันที่ ๓ กรกฎาคม พระราชพิธีสมโภชสิริราชสมบัติรัชมังคลาภิเษก และวันที่ ๔ กรกฎาคม พระราชพิธีบวงสรวงสังเวยสมเด็จพระมหากษัตริย์ในอดีต

พระราชพิธีรัชมังคลาภิเษกมีขึ้นเนื่องด้วยพระมหากษัตริย์ ๒ พระ-องค์ ซึ่งได้เสด็จครองราชย์ยืนยาวที่สุดเสมอกัน ซึ่งได้มีขึ้นครั้งแรกในรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ แห่งกรุงศรีอยุธยา และในครั้งนี้สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า กับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าได้ทรงครองราชย์ยืนยาวยิ่งกว่า จึงทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทานถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมอัยกาธิราช พระบรมราชบุพพการี เป็นการทรงแสดงพระราชหฤทัยเปี่ยมด้วยกตัญญูกตเวทิตาธรรม และทรงนอบ-น้อมถวายความเคารพเทิดทูนพระมหากรุณาธิคุณสมเด็จพระบรมอัยกาธิ-ราชเจ้าพระองค์นั้น ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตและพระพรชัย-มงคลให้ทรงพระเจริญพระชนมพรรษายืนยาว ทรงชัยครองราชย์ตลอดกาลนาน

ก่อนที่จะทรงประกอบพิธีฉลองสมโภชพระสิริราชสมบัติ จึงทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทานเป็นวาระแรกตามภูมิชั้นของสาธุชนคนดี มีความกตัญญูกตเวทีต่อท่านผู้เป็นบุพพการี ตามพระพุทธสาสโนวาที

ที่สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสยกย่อง และได้ตรัสเตือนไว้ว่า บุพพการี และกตัญญูกตเวทีเป็นบุคคลที่หาได้ยากตามพระพุทธภาษิตบทอุเทศแปลความว่า

ดูก่อนภิกษุ–ทั้งหลาย บุคคล ๒ จำพวกเหล่านี้หาได้ยากในโลก คือ บุพพการี บุคคลผู้ทำอุปการะก่อนหนึ่ง กตัญญูกตเวที บุคคลผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้ว และประกาศอุปการะที่ท่านทำแล้ว คือตอบแทนคุณท่านหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๒ จำพวกเหล่านี้แลหาได้ยากในโลก ดังนี้

อันประชาชนชาวไทยกล่าวได้ว่า ส่วนใหญ่นับถือบุคคล ๒ จำพวก คือ บุพพการีและกตัญญูกตเวที ด้วยอานุภาพแห่งพระพุทธศาสนาที่ได้นับถือมาตลอดเวลาช้านาน

บุพพการี คือบุคคลผู้ทำอุปการะก่อน ส่วนกตัญญู คือบุคคลผู้รู้อุปการะที่ท่านได้ทำแล้ว กตเวที คือประกาศอุปการะที่ท่านทำแล้วให้ปรากฏ หมายความว่าปฏิบัติตอบ– แทน กตัญญูและกตเวทีเป็นคำที่ใช้รวมกัน หมายถึงบุคคลประเภทที่ ๒ บุคคลใดบุคคลหนึ่งก็ตาม เมื่อทำอุปการะก่อน โดยมิใช่เป็นการตอบแทน แต่เป็นผู้ให้ก่อนทีเดียว ชื่อว่าบุพพการี ส่วนบุคคลผู้ที่ได้รับอุปการะของท่านแล้วรู้คุณของท่าน และไม่ลบหลู่คุณของท่าน ประกาศให้ปรากฏในโอกาสอันควรประกาศ ตอบแทนคุณท่านด้วยการให้การทำสิ่งที่เป็นไปเพื่อสุขประโยชน์แก่ท่านเป็นการปฏิการคือตอบแทน ชื่อว่ากตัญญูกตเวที สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่าบุคคล ๒ จำพวกนี้หาได้ยาก ท่านอธิบายว่า บุคคลเป็นอันมากควรจะปฏิบัติตนเป็นบุพพการีแต่ไม่ปฏิบัติ เพราะจิตใจถูกครอบงำด้วยตัณหา คือความดิ้นรนทะยานอยากแต่จะได้ ไม่ปรารถนาจะเป็นผู้ให้ ส่วนบุคคล

ที่ควรจะเป็นกตัญญูกตเวทีแต่ไม่เป็น เพราะจิตใจถูกครอบงำด้วยอวิชชา คือความไม่รู้ โดยตรงคือไม่รู้คุณท่าน ลบหลู่คุณท่าน อีกอย่างหนึ่ง เพราะบุคคล ๒ จำพวกนี้ที่เกี่ยวข้องกันโดยฐานะเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่ง มีจำนวนจำกัด เช่นมารดาบิดากับบุตรธิดา มารดาบิดาเป็นบุพพการีของบุตรธิดาก็มีเพียงหนึ่งเท่านั้น หรือจะกล่าวว่า มารดาก็มีเพียงหนึ่ง บิดามีเพียงหนึ่งก็ได้ ส่วนบุตรธิดาก็มีจำนวนเท่าที่มีจึงหาได้ยาก เพราะจะหามารดาบิดาให้มากกว่าท่านละหนึ่งหาได้ไม่

โดยฐานะที่เกี่ยวข้องกันดังนี้ พึงจำแนกแสดงบุคคลทั้งสองจำพวกนี้ได้ ๔ คู่ คือ มารดาบิดากับบุตรธิดา คู่ ๑ ครูอาจารย์กับศิษย์ คู่ ๑ พระมหากษัตริย์กับพสกนิกร คู่ ๑ พระสัมมาสัมพุทธเจ้ากับพุทธศาสนิกชน คู่ ๑ มารดาบิดาเป็นผู้ทำอุปการะก่อนแก่บุตรธิดา เพราะเป็นผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูอุปถัมภ์ต่าง ๆ จึงชื่อว่าเป็นบุพพการีของบุตรธิดา ฝ่ายบุตรธิดาเมื่อระลึกรู้คุณของมารดาบิดา ไม่ลบหลู่ แต่แสดงคุณให้ปรากฏ ปฏิบัติสนองคุณมารดาบิดา ชื่อว่าเป็นกตัญญูกตเวทีในมารดาบิดา ครูอาจารย์เป็นผู้ทำอุปการะก่อนแก่ศิษย์ เพราะได้ประสาธน์วิทยาให้และอบรมด้วยคุณงามความดีต่าง ๆ จึงชื่อว่าเป็นบุพพการีของศิษย์ ฝ่ายศิษย์เมื่อระลึกรู้คุณ ไม่ลบหลู่ แต่แสดงคุณให้ปรากฏ เคารพครูอาจารย์ ปฏิบัติสนองคุณครูอาจารย์ ชื่อว่าเป็นกตัญญูกตเวทีในครูอาจารย์ พระมหากษัตริย์ทรงทำอุปการะก่อนแก่พสกนิกร เพราะทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจโดยธรรม ยังให้เกิดความสุขความเจริญแก่พสกนิกร ชื่อว่าทรงเป็นบุพพการีของพสกนิกร แม้รัฐบาลและบุคคลผู้มีอำนาจหน้าที่ปกครองทุกระดับ ก็ชื่อว่าผู้ทำอุปการะก่อนแก่พสกนิกรตามระดับ ฝ่าย

พสกนิกร เมื่อระลึกรู้คุณพระมหากรุณา ไม่ลบหลู่ ประกาศให้ปรากฏ มีความเคารพรักจงรักภักดี ปฏิบัติตอบแทนพระมหากรุณาตามฐานะ เช่นปฏิบัติตามกฎหมาย เสียส่วยสาอากร ปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมอันดี ชื่อว่าเป็นกตัญญูกตเวทีในพระมหากษัตริย์ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงทำอุปการะก่อนแก่เวไนยนิกร เพราะได้ทรงมีพระมหากรุณาแสดงธรรมสั่งสอนโปรดให้พ้นความทุกข์ให้ได้รับสุขประโยชน์ตามภูมิชั้น ชื่อว่าทรงเป็นบุพพการีแห่งเวไนยนิกรพุทธศาสนิกชนทั่วไป ฝ่ายพุทธศาสนิกชนเมื่อระลึกรู้พระคุณ ไม่ลบหลู่ต่อพระพุทธศาสนา อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาตามควรแก่กรณี บูชาด้วยอามิสบูชา และปฏิบัติบูชา ดำรงรักษาสืบต่อพระพุทธศาสนา ชื่อว่าเป็นกตัญญูกตเวทีในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

แสดงโดยสรุป บุคคลผู้ที่ให้ก่อนด้วยเมตตากรุณา ชื่อว่าบุพพการี ฝ่ายบุคคลผู้ที่รับแล้วให้ตอบแทนในภายหลัง ชื่อว่ากตัญญูกตเวที ผู้ที่ลุอำนาจแห่งตัณหาคือความอยากแต่ที่จะได้ หรืออยากแต่จะเป็นผู้แบมือรับ ไม่อาจจะสละให้ ย่อมเป็นบุพพการีไม่ได้ ถึงจะอยู่ในฐานะที่พึงเป็นบุพพการี ก็ปฏิบัติหน้าที่ของบุพพการีไม่ได้ พระบรมศาสดาจึงตรัสสอนให้อบรมพรหมวิหารธรรม มีเมตตา กรุณาเป็นต้น และสังคหวัตถุคือธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความสงเคราะห์ยึดเหนี่ยวจิตใจ ได้แก่การให้ การเจรจาวาจาเป็นที่รัก ความประพฤติประโยชน์ และความวางตนสม่ำเสมอ ฝ่ายผู้ที่มีอวิชชาหนาแน่น รับอุปการะของท่านแล้วก็ไม่รู้คุณท่าน แทนที่จะสำนึกตนว่าคล้ายเป็นลูกหนี้ท่าน กลับคิดว่าเหมือนเป็นเจ้าหนี้ท่าน ต้องการที่จะทวงให้ได้ยิ่งขึ้น ครั้นไม่ได้ตามปรารถนา ก็กลับโกรธ

ลบหลู่คุณของท่าน ดังนี้ ก็เป็นกตัญญูกตเวทีไม่ได้ พระบรมศาสดาจึงตรัสสอนให้อบรมสติปัญญาให้สำนึกรู้จริงในคุณของท่านผู้มีคุณ และปฏิบัติตอบแทนตามหลักสังคหวัตถุนั้นแหละ เมื่อเป็นเช่นนี้ สังคมหมู่ชนจึงดำเนินไปได้ด้วยดีมีความสุขความเจริญเหมือนดังล้อรถที่มีเพลา ย่อมหมุนนำรถไปได้ฉะนั้น ด้วยอานุภาพแห่งพระพุทธศาสนาและความรับปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอน บุคคล ๒ จำพวกนี้จึงยังหาได้อยู่ในประชาชนชาวไทย อันอาจหาได้ยากในที่อื่น ธรรมนี้จึงรักษาชนผู้ประพฤติธรรมให้มีความสงบสุข ดังที่ปรากฏเห็นได้ชัด

ส่วนผู้ที่ลุอำนาจเป็นทาสตัณหาและอวิชชาโมหะ หากไม่มีธรรมะเป็นเครื่องยับยั้งใจย่อมปฏิบัติตรงกันข้ามคือเป็นเวรีและปฏิเวรีต่อกัน เวรีนั้นคือบุคคลผู้มีเวร ได้แก่เป็นผู้ที่ก่อเวรขึ้น คือได้กระทำเบียดเบียนชีวิตบ้าง ร่างกายบ้าง ทรัพย์สมบัติบ้าง วงศ์สกุลบ้าง เบียดเบียนล่อลวงเพื่อประโยชน์ของตนบ้าง ดื่มน้ำเมาอันเป็นเหตุให้ก่อเวรดังนั้นบ้าง ดั่งนี้เรียกว่าเวรี ส่วนผู้ที่ได้รับเบียดเบียนจากผู้ที่ก่อเวรขึ้นดังกล่าว และก่อเวรตอบแทน เช่นว่าเขาเบียดเบียนร่างกายมา ก็เบียดเบียนร่างกายเขาตอบแทน เขาเบียดเบียนชีวิตมา ก็เบียดเบียนชีวิตเขาตอบแทน เขาเบียดเบียนทรัพย์มา ก็เบียดเบียนทรัพย์เขาตอบแทน เป็นการแก้แค้น ดั่งนี้เรียกว่าปฏิเวรี เวรีนั้น ภาษาไทยเรียกว่าไพรี ที่มักแปลว่าศัตรู ปฏิเวรีนั้นก็เท่ากับปฏิไพรี คือเป็นศัตรูตอบ เวรีหรือไพรีก็ตรงกันข้ามกับบุพพการี ปฏิเวรีหรือปฏิไพรีก็ตรงกันข้ามกับกตัญญูกตเวที

กล่าวได้ว่าในโลกนี้คนเป็นไพรีและปฏิไพรีต่อกันมีมาก หรือเรียกว่าหาง่าย เพราะโดยมากเป็นผู้ลุอำนาจ เป็นทาสของตัณหาของอวิชชา

พร้อมด้วยโลภโกรธหลงหาง่าย ส่วนผู้ที่ปฏิบัติตนเป็นบุพพการีและกตัญญูกตเวทีต่อกัน คือประพฤติดีต่อกัน มีเมตตากรุณาต่อกันมีน้อย ดังที่เรียกว่าหายากตามพระพุทธภาษิต และการที่ตรัสไว้ดังนี้ก็เพื่อสะกิดใจบุคคลทุกคนให้ได้สติมีความระลึกได้ถูกต้อง เป็นสัมมาสติคือความระลึกชอบ อันเป็นเหตุให้ปฏิบัติได้ถูกชอบ ไม่ลุอำนาจ ไม่เป็นทาสของตัณหาอวิชชา เมื่อมีสติก็จะได้ปัญญาเป็นแสงสว่างให้เห็นทางปฏิบัติที่ถูกชอบ คือที่เป็นความดีทั้งหลาย มีเมตตากรุณา ธรรมะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน มีทาน ปิยวาจา เป็นต้น อันจะนำให้อยู่ด้วยกันโดยสันติ มีความสุขความเจริญ

ทุกคนระลึกให้เป็นสัมมาสติได้ เพราะเป็นเรื่องของจิตใจ ที่อาจน้อมจิตใจให้คิดไปได้ จึงขอแต่เพียงว่า ให้น้อมจิตใจคิดไปในทางสงบเท่านั้น โดยพยายามระงับดับจิตใจที่เร่าร้อนไม่สงบลงเสีย แนวคิดที่จะนำไปสู่สัมมาสติ ดังเช่นคิดดูว่า

๑. เราทั้งหลายเป็นอะไรกัน ถ้าคิดด้วยความโกรธ ก็จะได้คำตอบว่าเป็นศัตรูกัน โกรธเกลียดกัน ซึ่งจะต้องเอาชนะกันให้ได้แม้ด้วยการใช้กำลังประหัตประหารกัน แต่ถ้าคิดด้วยจิตใจที่สงบก็จะได้คำตอบว่า เราเป็นพี่น้องกัน ร่วมชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์เดียวกัน หรือแม้ร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน บรรพบุรุษสตรีของเราได้เสียสละทุกอย่าง รักษาสถาบันต่าง ๆ ของชาติไทยไว้ให้แก่เรา เราทั้งหลายจึงเหมือนอยู่ในครอบครัวเดียวกัน ผู้ที่เป็นผู้ใหญ่ก็เป็นเหมือนเป็นพ่อเป็นแม่ เป็นตาเป็นยาย เป็นปู่เป็นย่า เป็นน้าเป็นอา ผู้ที่เป็นเด็กกว่าก็เป็นเหมือนอย่างเป็นลูกเป็นหลาน ที่เป็นชั้นเดียวกันก็เป็นเหมือนอย่าง

เป็นพี่เป็นน้องกันทั้งนั้น ไม่ใช่ใครที่ไหน ความระลึกได้อย่างนี้จะทำให้จิตใจอ่อนโยนลง จะทำให้เกิดความคิดที่จะปรองดองกัน สมัครสมานกันขึ้น

๒. อนึ่ง เราทั้งหลายกำลังจะทำอะไรแก่กัน ถ้าตอบด้วยความโกรธ ก็จะได้คำตอบว่า เราจะต้องไม่ยอมกันเด็ดขาด จะต้องบังคับเอาสิ่งที่เราต้องการ หรือจะไม่ยอมให้ทุกอย่าง แม้ด้วยการใช้กำลัง แต่ถ้าคิดด้วยใจที่สงบ ก็จะมองเห็นว่า เราทั้งหลายต่างเป็นญาติกันทั้งหมด มิใช่ใครอื่นที่ไหน ควรที่จะผ่อนปรนกัน สมมติว่าผ่อนความต้องการของตนบ้าง ทำใจเป็นกลางต่อกัน ฟังเหตุผลที่พึงเป็นไปได้ เพราะการที่ดึงดันเอาแต่ใจของตนฝ่ายเดียวนั้นยากที่จะตกลงกันได้ หลักของความสามัคคีประการหนึ่งก็คือ ความรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา หรือเอาใจเราไปใส่ใจเขา แต่จะต้องทำใจให้สงบเสียก่อนจึงจะเกิดความคิดผ่อนปรนประนีประนอมดังกล่าวได้

๓. อนึ่ง เราทั้งหลายกำลังมุ่งอะไรเพื่ออะไร สิ่งที่มุ่งนั้น ถ้าไม่ขัดกันก็ไม่เกิดปัญหาขัดแย้งกัน แต่ถ้าขัดกันก็เกิดปัญหาขัดแย้ง แต่ก็จะต้องมีจุดมุ่งหมายว่าเพื่ออะไร เมื่อมีจุดที่มุ่งหมายเป็นอันเดียวกัน เช่นเพื่อชาติ ก็น่าที่ทุกฝ่ายจะพากันเสียสละประโยชน์สุขส่วนตนเพื่อส่วนรวมคือชาติ อันหมายถึงประชุมชนทั้งหมด พร้อมทั้งสถาบันทั้งหลายของชาติด้วยสันติวิธี พยายามหาทางปฏิบัติโดยสันติที่จะบรรลุถึงจุดที่มุ่งหมายทุก ๆ คนยอมรวมอยู่ในชาติ ต่างเป็นกำลังของชาติ ดังที่เรียกกันว่า "พลเมือง" จึงต้องรักษาตนไว้ให้ดีด้วยกัน การที่จะมาทำลายกันเองลงไป เท่ากับเป็นการทำลายกำลังของชาตินั้นเอง ทำให้ชาติอ่อนกำลัง

ลง และเราทั้งหลายต่างก็มีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงเป็นองค์พระประมุขของชาติ ผู้ทรงดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม วางพระองค์เป็นกลางจริง ๆ เป็นที่เคารพนับถืออย่างสูงสุด ปรากฏว่าพระองค์ทรงมีพระราชหฤทัยวิตกห่วงใยเป็นอันมาก ทรงมีพระมหากรุณาแผ่ไปอย่างยิ่ง เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่น่าจะรุนแรงขึ้นเพียงใด ความทุกข์อย่างหนักก็ย่อมจะเกิดขึ้นในพระราชหฤทัยเพียงนั้น จึงน่าที่ทุก ๆ ฝ่ายจะรำลึกถึงพระมหากรุณา และปฏิบัติผ่อนปรนแก่กันด้วยมุ่งประโยชน์แก่ประเทศชาติอันเป็นส่วนรวมเป็นที่ตั้ง และระลึกถึงพระศาสนา ซึ่งสอนให้ใช้สัมมาสติ กล่าวได้ว่า ทุกศาสนาย่อมสอนให้ใช้สัมมาสติทั้งนั้น

แนวคิดทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นแนวคิดที่นำให้เป็นสัมมาสติ ให้ปฏิบัติถูกชอบ ฉะนั้น ทุกคนทุกฝ่ายพึงพากันยับยั้ง คิดรำลึก ถึงจะต้องใช้เวลาสักหน่อย ก็ยังดีกว่าการทำอะไรลงไปด้วยความผลุนผลัน พอให้อารมณ์ที่ตึงเครียดผ่อนคลาย พอให้จิตใจสงบ และคิดตามแนวที่เสนอแนะ หรือแม้แนวอื่นที่จะนำไปสู่ความพบเหตุพบผลที่ดีกว่า ย่อมจะได้สัมมาสติและปัญญา ในอันที่จะแก้ไขผ่อนปรนนำไปสู่วัตถุประสงค์ที่ต้องการร่วมกันโดยสวัสดี และชื่อว่าได้ปฏิบัติธรรมนำให้เป็นกตัญญูกตเวทีแด่องค์พระมหากษัตริย์ พระประมุขแห่งชาติ

ในวโรกาสรัชมังคลาภิเษกนี้ มหาชนทุกหมู่เหล่าจึงสมควรปฏิบัติตนฉลองพระเดชพระคุณ ถวายความกตัญญูกตเวที แด่องค์พระมหากษัตริย์ ซึ่งทรงเป็นองค์พระบรมราชบุพพการีแห่งประเทศชาติไทยด้วยแต่ละคนปฏิบัติตนถูกชอบตามควรแก่ภาวะของตน ตามหลักของบุคคลหาได้ยากทั้งคู่นี้แก่กันและกัน แสดงโดยย่อที่สุด คือปฏิบัติตน

เป็นผู้ให้ คือให้คุณ อุปการะ อภัย อันเป็นส่วนดีที่เป็นประโยชน์ที่ต้องการเกื้อกูลให้เกิดความสุข และปฏิบัติตนเป็นผู้รับการให้นั้น ด้วยความสำนึกในพระคุณและตอบแทนด้วยคุณอันเป็นส่วนดีเช่นเดียวกัน คือต่างปฏิบัติให้เห็นคุณต่อกัน ไม่ให้โทษต่อกัน ผู้ให้ดังกล่าวชื่อว่าบุพพการีได้ ผู้รับดังกล่าวชื่อว่ากตัญญูกตเวทีได้ แม้นิ่งอยู่แต่รับรู้พระคุณของท่านอยู่ในใจ ไม่พูดแก่ใคร ก็ชื่อว่าประกาศคุณของท่านได้ เพราะไม่คิดลบหลู่คุณท่าน คุณท่านประกาศปรากฏอยู่ในใจตนแล้ว ผู้ใดปฏิบัติดังนี้ ผู้นั้นก็ชื่อว่าเป็นผู้หาธรรมทั้งคู่นี้ง่ายในตนเอง ทุกคนที่ไม่เกลียดชังธรรม พึ่งธรรมโดยกาล มีสติปัญญารักษาตน ปฏิบัติธรรมแม้ตามข้อที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้สำหรับสามัญชนทั่วไป เช่น ทาน ศีล ภาวนา หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา หรือ ไม่ทำบาป ทำกุศล ชำระจิตของตนให้ผ่องใส ก็ชื่อว่าได้ปฏิบัติธรรมคู่นี้ คือ บุพการี และ กตัญญูกตเวทีอยู่ในตัวไปพร้อมกัน นำให้เกิดประโยชน์ ให้เกื้อกูล ให้เป็นสุขทั้งแก่ตน ทั้งแก่ผู้อื่น ชื่อว่าปฏิบัติธรรมฉลองสมโภชรัชมังคลาภิเษกถวายฉลองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระบรมราชบุพพการีแห่งประเทศชาติไทย แผ่นดินไทย ซึ่งได้ดำรงมั่นร่มเย็นเป็นสุข ด้วยพระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อม

ขออำนาจพระราชกุศลทักษิณานุปทานที่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าได้ทรงบำเพ็ญให้ตั้งอยู่ด้วยดีแล้วในพระสงฆ์ ทรงพระราชอุทิศถวายส่วนพระราชกุศลทั้งปวงนี้แด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยพระราชหฤทัยอันงาม ประกอบด้วยพระกตัญญูกตเวทิตาธรรม พระราชคารวะเป็นไปในสมเด็จพระบิยมหาราชเจ้าพระองค์นั้น

จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ แด่พระบาท-สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระปิยมหาราช สมตามพระ-ราชอุทิศเจตนา ขอพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบ ทรงอนุโมทนา พระราชทานพระพรชัยมงคลถวายแด่สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า ให้ทรงพระเจริญพระชนมพรรษา เสด็จสถิตใน สิริราชสมบัติ ทรงชัยตลอดกาลนาน

ในวโรกาสพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษกนี้ สกลมหาสงฆ์คือพระสงฆ์ ทั่วพระราชอาณาจักร มีสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกเป็น ประธาน ขอพระราชทานถวายพระชัยสดุดีรัชมังคลาภิเษกแด่สมเด็จ-บรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ

ภูมิพโล มหาราชา จิรํ รชฺเช ปติฏฺฐหิ
เทฺวจตฺตาฬีสวสฺสานิ เทฺววีสติทินานิ จ
ตสฺสาภิเสกกาโล หิ สมฺปตฺโต รชฺชมงฺคเล
สมาโน รชฺชกาเลน ปญฺจมจกฺกิราชิโน
เอโส ปิโย มหาราชา จุฬาลงฺกรโณ สุโภ
ตาวกาลํสิ รชฺชฏฺโฐ ทุลฺลโภ ตาทิโส สโม

สมเด็จพระภูมิพลมหาราช เสด็จสถิตในสิริราชสมบัตินานนับได้ ๔๒ ปี ๒๒ วัน เสมอด้วยรัชกาลแห่งพระบรมราชจักรีวงศ์รัชกาลที่ ๕ กาลแห่งรัชมังคลาภิเษกมาถึงแล้ว

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระปิยมหาราช ผู้ทรงคุณอันงาม รัชกาลที่ ๕ พระองค์นั้น ได้ทรงดำรงอยู่แล้วในสิริราชสมบัติตลอดกาลนานเท่านั้น พระมหากษัตริย์เสมอเช่นนั้นหาได้ยาก

อิทานิ นวโม ราชา เตน สโมว ตาทิโส
เทฺวสหสฺสานมุทฺธมฺปิ ปญฺจสเตกตึสเม
พุทฺธสเกว อาสาฬฺห- มาสสฺส ทุติเย ทิเน
ตโต จิรตรํ รชฺเช ปติฏฺฐาติ มหิสฺสโร

บัดนี้ สมเด็จพระมหาราชนวมรัชกาล ทรงดำรงสิริราชสมบัติมาเช่นนั้น เสมอด้วยสมเด็จพระปิยมหาราช รัชกาลที่ ๕

ในวันที่ ๒ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑ สมเด็จพระมหิศรภูมิพลมหาราชทรงดำรงอยู่ในสิริราชสมบัตินานกว่านั้น

อิโต ติทิวเส สพฺพํ รฏฺฐํ อกา มหามหํ
จุฬาลงฺกรณินฺทสฺส มหาราชสฺส ทกฺขิณํ
ภูมิพโล มหาราชา อนุปฺปเทติ คารโว
จิรํ ชีวตุ ทีฆายุ วรมสฺสาภิปตฺถยํ
ราชสมฺปตฺติรชฺชสฺส อภิเสกํ สุมงฺคลํ
กโรติ มหกมฺเมน สุเขตฺเต รตนตฺตเย
อโถ อตีตราชูนํ มหายาคํ ปยุญฺชติ

แต่วันที่ ๒ นี้ไป ๓ วัน ทั่วประเทศได้ทำการฉลองใหญ่ สมเด็จพระภูมิพลมหาราชเจ้า ทรงเคารพบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทานถวายสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระปิยมหาราช ทรงมีพระราชปรารถนาพระพรแห่งสมเด็จพระปิยมหาราชพระองค์นั้น ว่าจงทรงมีพระชนมพรรษายืนยาวดำรงอยู่ตลอดกาลนาน

ทรงกระทำมหกรรมสมโภชสิริราชสมบัติรัชมังคลาภิเษกในพระรัตนตรัยซึ่งเป็นเขตอันดีงาม

อนึ่ง ทรงประกอบพระราชพิธีสังเวยสมเด็จพระอดีตพระมหาราชทั้งหลาย

จุฬาลงฺกรโณ เทฺวเม ภูมิปาโล จ ภูมิปา
มหปฺปิยา มหปฺเปมา ปชาย สุสุเขสิโน

พระภูมิบาลมหาราชทั้ง ๒ พระองค์นี้ คือ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ และพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงเป็นที่รักมากของประชาชน ทรงมีรักมากในประชาชน ทรงมีปกติแสวงหาความสุขดียิ่งแก่ประชาชน

รตนตฺตยานุภาเวน กตปุญฺญสฺส เตชสา

ด้วยอำนาจแห่งพระรัตนตรัย ด้วยเดชแห่งพระราชกุศลบารมีที่ได้ทรงกระทำแล้ว

ภูมิพโล มหาราชา ชยตํ ชยมงฺคเล
อตีตราชเทเวหิ สพฺพรฏฺเฐหิ รกฺขิโต

ขอสมเด็จพระภูมิพลมหาราช จงทรงชนะในชัยมงคล อันสมเด็จพระอดีตมหาราชเจ้าทั้งหลายรักษา พร้อมทั้งประชารัฐทั้งปวง

ทีฆายุตาทิสมฺปนฺโน ธาตุ รชฺเช ชยํ จิรํ
ราชินีวํสวิปุโล ธมฺมิโก สพฺพปูชิโต

จงถึงพร้อมด้วยพระสรรพพรชัยมงคล มีความเจริญพระชนมพรรษายืนยาวเป็นต้น เสด็จสถิตดำรงอยู่ในสิริราชสมบัติ ทรงชัยอยู่ตลอดกาลนาน

ทรงไพบูลย์พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ และพระราชวงศ์ ทรงตั้งอยู่ในธรรม อันปวงชนบูชาเทิดทูน

ทยฺยรฏฺฐสฺส กาเรตุ รชฺชํ ธมฺเมน สพฺพทา
นาโถ สาเธตุ สพฺเพสํ ภิยฺโย อตฺถหิตํ สุขํ

ขอสมเด็จพระบรมนาถบพิตร ทรงครองราชย์แห่งไทยรัฐให้บริหารประเทศชาติโดยธรรมทุกเมื่อ ทรงประสาธน์ให้สำเร็จประโยชน์หิตสุขแก่ปวงชนทุกหมู่เหล่ายิ่ง ๆ ขึ้นเทอญ

รับพระราชทานถวายวิสัชนาพระธรรมเทศนายุติลง เอวังก็มีด้วยประการฉะนี้ **ขอถวายพระพร.**